

A *KITŰNŐ ESSZÉISTA ÉS KRITIKUS* Gauß *Von nah, von fern* (Közről, távolról) című kötete a 2002-es év krónikája, mely egy-két hónap történéseit összefoglaló írásokra tagolódik. Címe többféle értelemben is jól jellemzi szerzőjének kettős célját. Legegyszerűbb jelentésében a szemlélődés földrajzi helymeghatározása, hiszen Gauß osztrák emberként, közről követi a hazájában zajló politikai és kulturális történéseket, folyamatokat, s ilyen értelemben távolról a világeseményeket, Amerika Irak-politikáját vagy az afrikai menekültek tragédiáját. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a szerzőt közelebből is érintené közvetlen környezetének sorsa. Gauß semmilyen értelemben nem provinciális gondolkodó, ugyanazzal a hevülettel és intellektuális energiával fordul a világ legtávolabbi pontjáról hozzátá érkező hírhoz is, mint ahogy szemmel láthatóan nem tesz különbséget úgynevezett nagy horderejű történések és a „kis színesnek” szánt bizarrságok között sem. E kötet szerzőjének egyik legjellemzőbb tulajdonsága, hogy számára minden értelmezhető és értelmezendő szimptomaként is. A cím földrajzi jelentését fölülírja tehát a megérteni vágyó ember attitűdje, aki mindenhez elég közel áll ahhoz, hogy értelmet tulajdonítson neki, s mindentől elég távol ahhoz, hogy belátását ne zavarja meg elemi érintettség. Ezt a funkciót tölti be a kötet időbeli tagolása is, hiszen nem napi feljegyzéseket olvashatunk, hanem egy-két hónap összefoglalását: a közvetlen reakció és a selektáló, rendet rakó visszatekintés között félúton születtek meg ezek az esszék. S végül: Gauß nem riad vissza attól, hogy személyes életének fontos, vagy akár jelentéktelennek tűnő mozzanatait egy sorba állítsa a világ történéseivel, s az őt közről érintő eseményeket olyan módon hozza ezekkel kapcsolatba, hogy a szerzőt még távolról sem ismerő olvasó számára is belesimulni látszanak az írások nagyobb összefüggéseibe.

Gauß sokféle. Baloldali gondolkodónak nevezhetnénk, de mentes például mindenfajta szociális szentimentalitástól. Bizonyára sokféle liberális célt a magáénak vallana, de elég csak elolvasni itt megjelenő írásainak egyikét ahhoz, hogy a liberalizmusról mint kizárólagos igazodási pontról alkotott lesújtó véleménye nyilvánvalóvá váljon. Egy kicsit sem kíméletes a hazájához, de nem nevezhetnénk nemzetostorozónak. Világszemléletének személyes, szigorú morál kölcsönöz szilárd alapot, de soha nem moralizál. Képes szinte bármit komoly megfontolás tárgyává tenni, s mégis, alig van az évnek olyan rettenetes eseménye, amelyet ne tudna a groteszk és az irónia eszközeivel végtelenül mulatságossá változtatni. Néhol lassú, szépen kibomló, megdolgozott prózát ír, más passzusok elnagyoltnak vagy önisméltónek hatnak, s az embernek az az érzése támad, hogy bizonyos írásai az „erről az jut eszembe, hogy...” logikája szerint keletkeznek. Olyan, mint egy néptanító, aki a kedvünkért újraolvassa Sartre-ot és nyomon követi a német irodalomtudomány fejleményeit, összességében elszánt felvilágosító, ugyanakkor nincs híján egyfajta szubverzivitásnak, amely azt sugallja, hogy ne higgyünk el senkinek semmit. Együttérző embertársunk és kíméletlen, éles nyelvű kritikus. Ez a sokszínűség teszi írásait élvezetes olvasmányá, s ennek köszönhető az is, hogy 2002-es krónikája egy percig sem hat elavultnak.

KARL-MARKUS GAUß

Katasztrófák minisztériuma

Áll a hídon egy férfi és az Asphalter című hajléktalan-újságot kínálja megvételre az iszákosok reszelős hangján és a lecsúsztak sármájával. Egy amerikai család, nem sejtve, milyen újságról van szó, megkéri, hogy csináljon egy fényképet anyuciról, apuciról és a három aranyos gyerekről, a várral és az óváros pompázatos kulisszájával a háttérben.

Nagy komolysággal és akkurátusan végzi ezt a tevékenységet, aztán visszaadja a gépet az illedelmesen köszönetet mondó családfőnek, és a következő szavakkal búcsúzik el teliszájú dialektusban: *And I wish you happy days in our wonderful Salzburg.* Amikor melléjük érve önkéntelenül felnevetek ezen, rámkacsint és azt mondja: „Mit akarsz, ezek is csak emberek!”

Már megint nyüszítenek. Claus Peymann egyik interjút adja a másik után, amelyekben rettenetesen szidalmazza ezeket a reakciós, ostoba, banális Salzburgi Ünnepi Játékokat. Így megy ez már harminc éve, megbízható rendszerességgel eljön júniusban, megrendezi a színdarabját és játssza a házigazdát, ha dicsérik a rendezést, és dühöng, ha halványabb tetszést arat a német színikritikában. Idén egyáltalán nem aratott tetszést, tehát nyafog. Milyen ízléstelen, amikor az öregedő nőmenklatúra rutinosan magára ölti a botrány jelmezét és tegnapelőtti pózokban még mindig, újra és újra megjátssza egy kicsit a lázadót! Amikor távozott Bécsből, a zöldek frakciója hivatalos köszönetnyilvánítását küldte utána. Ezek azt hiszik, hogy egy olyan intendáns, aki darabjait a botrány médiában megtermelt előnyével küldi versenybe, nem tapasztalt spekuláns a szórakoztatás tőzsdéjén, hanem az ellenállás korszerű figurája. Jóllehet, manapság már nem könnyű összehozni egy botrányt, s hogy ez neki a Burgtheaterben mégis rendszeresen sikerült, az olyan dolgokhoz való komoly tehetségről árulkodik, amelyeknek a művészethez semmi köze sincs, de a reklámhoz igen, melyet az előbbi helyett tálalnak fel nekünk. Salzburgban sokkal nehezebb dolga van, itt senki se figyel oda, ha szidalmaz és nyafog; itt amúgy is egyre megy, hogy a színpadon és a koncertteremben mi zajlik, mert a pár heti mulatságra berendezkedett társaság nem fogja függővé tenni jókedvét az itt hallható és látható művészi produkcióktól. Bizonyos mértékig légüres térbe nyafog tehát, s ez az, ami másfelől mégis rokonszenvenné teszi. A nyughatatlanság kellős közepén, ahol egymást érik az előadások és a díszvacsorák, van benne valami szeretetreméltó régimódiság; még azzal akar figyelmet kelteni, hogy milyen gorombaságot mond, s nem jelenlétének pusztá tényével és azzal, hogy az összes többi szintén jelen lévővel együtt a kamerába vigyorog. Ő a nyafogó a vigyorgók koszorújában.

Az én kis kultúrvárosomból, amely nyáron a világ közepének tűnik, pár napra Bécs világvárosába menekülünk, amely már nem is hat olyan kihaltan, mint a korábbi nyáron. Éppen azokban a kerületekben csapja meg az embert a nagyváros szele, amelyek nem szolgálhatnak birodalmi nevezetességekkel, és amelyeknek valósan létező multikulturális világa még nem vált divattá, a nagyvárosé, amely csupa faluból áll és amelynek lakosait azért sodorta ide az élet a világ falvaiból, hogy városlakókká váljanak és ezt a sok falut várossá formálják. Most először jártam Ottakringben, ahol több mint száz évvel ezelőtt Albert Ehrenstein felnőtt, egy szent eretnek, aki eléggé elbizakodott volt ahhoz, hogy kétségbeesését maró öngúnyra tegye ki, és aki egész életében hadakozott szülővárosával. „Bécs, fiatalágom koporsója, te”, írta egyszer, és szinte minden bécsi barátom hadilábon áll a városával, habár tudják, hogy nem sok olyan metropolisz létezik, amelyben ennyire kellemes volna az élet. Ebben a hadakozásban már semmi sincs abból a gyűlöletből, amely egykor mindenféle rendű és rangú lázadó és felforgató elem erőforrása volt: a zseniké, akik a régi értékek széthullását sajátosan bécsi jelenségnek tartották és eme bécsi sajátosság elemzése közben univerzális törvényekre bukkantak – de azoké a megalázott tehetségeké is, akik mindenhatóságuk fantáziavilágában előre megálmodták a nagy világéget. Efféle gyűlölethez és öngyűlölethez nincs köze a maiak hadakozásának, inkább az a szeretetreméltó elbizakodottság jut kifejezésre benne, amellyel unottan tudják magukénak hétköznapi birtokukat.

Poldi Weiss és Eugen Hoeflich viszont szívből gyűlölte Bécset. Két tehetséges gyermeke volt ez a zsidó polgárságnak, akik gyakran váltogatták iskoláikat, és soha nem ismerkedtek meg egymással. Az apákat – ügyvéd volt az egyik, orvos a másik – aggodással töltötte el a gyerekek iskola iránt tanúsított érdektelensége, mert a fiúkban, úgy tűnt, a jólétet nem sokra tartó, nagy elégedetlenség munkál, és cél nélküli, kínzó nyugtalanság. Egyik családban sem játszott a vallás szinte semmilyen szerepet, az asszimiláció annyira előrehaladott volt, hogy már csak azért tartották meg a zsidó ünnepeket, hogy az elődök világához való kötődést a ceremónia révén fenntartsák.

Poldi Weiss és Eugen Hoeflich nem sokra tartják, amit apáik elértek: a jólétet és a tekintélyt. Irodalmi körökkel keresnek kapcsolatot, és míg Eugen a szigorú Karl Kraus kávéházi asztalánál ülhet, addig Poldi Kraus ellenlábásának, Anton Kuh-nak a jóindulatát élvezi. Mindkettőjük szenvedésének forrása Európa, az értékek széthullása, a lelketlen kapitalizmus, és ahogy egyikük a másikra is érvényesen megfogalmazza, „az a magátólérteendő, amellyel minden szociális és gazdasági törekvés a hasznosság elvének vettetik alá”. A dunai monarchia bukásával egyidőben külön-külön fedezik fel maguknak a Keletet, az pedig olyan szorosán magához vonja őket, hogy elhagyják hazájukat, radikális módon szakítanak Ausztriával, Európával, a Nyugattal, és új életet kezdenek, amit szimbolikusan azzal is jeleznek, hogy eldobják régi nevüket és újat vesznek fel. Poldi Weissből Muhammad Asad, a huszadik század egyik nagy iszlám teológusa lesz, Eugen Hoeflichből pedig az izraeli katonatiszt és bestseller-író Moshe Ya'akov Ben Gavriél.

Eugen Hoeflich 1891-ben született és 1917-ben a cs. és kir. hadsereg tagjaként került Jeruzsálembe. Az első világháború egyik legfurcsább alakulatához tartozott, egy német és osztrák katonákból álló kontingenshez, amelynek az volt a feladata, hogy a szövetséges törököket a palesztinai brit gyarmati hatalom elleni harcukban támogassa. A keresztény

Habsburgok zsidó katonája tehát éppen az oszmán katonai hatalom csatlósaként érkezett Jeruzsálembe – és ott érte a nagy megvilágosodás. Ennek a megvilágosodásnak nem cionizmus volt a neve, habár Hoeflich később cionista szervezetekhez csatlakozott, hanem: a Kelet. „Konokul ragaszkodom a zsidóság feltétlen ázsiai voltának eszméjéhez”, jegyzi fel 1917-ben háborús naplójába, amelyben Jeruzsálemet „az örökkévalóság lábtartó zsámolyának” nevezi. Lelke mélyéig ható megrendülésében azt hirdeti a háború után, hogy a zsidóságnak ki kell bontakoznia európai összefonódásaiból és vissza kell találnia orientális gyökereihez. A „pán-ázsiaiáság” eszméje, amilyenek azt Hoeflich a Dunánál megálmodta, egy ellen-Európa tervezete volt, amelyben nem a galád profit uralkodik, hanem spirituális testvériségben találnak egymásra a népek. Hoeflich expresszionista látomása nem sokat bíbelődött olyan apróságokkal, mint amilyenek például az államhatárok vagy a vallási különbségek, célja pedig az egységes Ázsia volt, amelynek a konfuciánus vallású Kínától Gandhi békeszerető Indiáján keresztül Arábia eljövendő iszlám államaiig kellett volna terjednie. Benne Palesztinával; a „szabad arab-zsidó Palesztinával”, ahogyan ő nevezte, és amit sehogy máshogy nem tudott elképzelni, mint orientális szellemiségükből fakadóan és mély vallásosságukban egymást testvériesen támogató jámbor muszlimok és jámbor zsidók hazájának. Emellett agitált a húszas évek Bécsében saját alapítású és hamarosan meg is szűnő folyóirataiban, „Az országba vezető út” című palesztin naplójában és a „Hapoel-Hazair” nevű baloldali cionista szervezetben, amely „a bibliai földön megvalósuló szocializmust” követelte és elvárta a zsidó bevándorlóktól, hogy haladéktalanul tanuljanak meg arabul.

Poldi Weiss kilenc évvel volt fiatalabb Hoeflichnél, Lembergben született és csak 1914-ben került Bécsbe, számtalan galíciai és bukovinai zsidó menekülttel egyetemben. Itt az intelligens gyermekek módjára kényszeredetten evickélt át az iskolán, az egyetemen hallgatott egyet s mást, sármosnak és megnyerő modorúnak tartották, asszisztense volt a híres némafilm-rendezőnek, Friedrich W. Murnaunak, és már húsz évesen olyan tekintélyes lapokban publikált, mint a Frankfurter Zeitung, amely mégiscsak szerzői között tudhatta Thomas Mannt, Robert Musilt vagy Stefan Zweiget is. Ennyi sikertől nyilván elborzadt a fiatal Poldi Weiss, úgyhogy 1922-ben keleti utazásra indul, amely Egyiptomba, Szíriába és Palesztinába vezérli. Jeruzsálem óvárosának szélén lakik egy cionista indíttatású nagybácsinál, és heves rokonszenvet érez az arabok iránt. A cionista projektet elveti, mert túlságosan emlékezteti Ausztriára, Európára. Nem is csoda, hiszen azt egy olyan osztrák vázolta fel, aki a zsidókat „európai példákat követő és európai célokot kitűző haza” megteremtésére akarta rávezetni! Európába belefáradván viszont azt remélte, hogy Keleten éppenséggel egy Európától a lehető legradikálisabban különböző világra talál. Ebben hasonlít Eugen Hoeflichre, aki ugyanúgy a nyugati civilizáció iránt érzett megvetéstől indítatva hagyta el Bécsset, a cionizmus viszont, Weiss-től eltérően, az ő értelmezése szerint azt ígéri, hogy visszaadja a zsidóknak elveszett, eltemetett orientális identitásukat és bizonyos tekintetben hazavezeti őket európai tévelygésükből.

Két európai, osztrák, bécsi ember: mindketten az alapjaiban más világot, a nem európai civilizációt keresik Palesztinában; csupán Weiss azt hitte, hogy a cionizmus ezt megakadályozza, Weiss pedig, hogy az fogja megteremteni. (Ezidőtájt a valamivel idősebb, irodalmi tekintetben összehasonlíthatatlanul jelentősebb Albert Ehrenstein Kínába vándorol ki verseiben – évekig a kínai klasszikusokat fordítja olyan németséggel, amely bé-

csies hajlékonyságát még a nyolcadik századi utánköltésekben sem próbálja véka alá rejtetni.) Weiss azért utasítja el a cionizmust, mert azt az európai kolonializmus egyik válfajának tartja; Hoeflich viszont azért épít rá, mert a Keletet zsidók és arabok hazájának fogja fel, akik nem-európai mivoltukban hasonlítanak egymásra. Míg az arabok ennek már tudatában vannak, a zsidóknak még újra meg kell tanulniuk. Bármilyen paradox, de a radikális politikai entellektüell Leopold Weissből alig pár évvel később iszlám teológus lesz, a vallásos, érzelmi alapon szocialista Eugen Hoeflichből pedig az izraeli függetlenségi háború tisztje.

Két mai osztrák fiatalember felkutatta a két, múlt század eleji osztrák fiatalember életének nyomait, és eközben arra is rájött, mennyire közvetlen köze volt és van Ausztriának a palesztin–izraeli konfliktushoz. A klagenfurti germanista, Armin A. Wallas megtalálta, sajtó alá rendezte és ellátta jegyzetekkel Eugen Hoeflich naplóját, a stájerországi etnológus, Günther Windhager, Leopold Weiss alias Muhammad Asad életét és műveit kutatta és kalandregénynek is beillő életrajzot írt róla. Weiss a huszas évek derekán másodszor is elutazott Palesztinába, és ezúttal ő, a politikai gondolkodó, vallásos fordulatot vitt véghez. Áttért az iszlám vallásra, Ibn Sa'ud tanácsadójává vált, aki éppen azon munkálkodott, hogy egyesítsen egy sor egymással ellenségeskedő sivatagi törzset és megteremtse a szigorú vahabita államvallású szaúd-arábiai államot. 1932-ben névleg kikiáltották ezt az államot, és a reakciós, vallási alapon legitimált önkényuralomnak ez a rémképe akkoriban tényleg mindazok reménysége volt, akik a gyarmati gyámkodástól való megszabadulásban és egy egyenlőséget hirdető iszlámban bíztak. Weiss számára, aki 1927-től Oroszlán (Asad) Muhammadnak nevezte magát, ugyanabban állt az iszlám ellenállhatatlan vonzereje, mint amit a tisztelői által „a Kelet kapuórájának” nevezett Hoeflich az orientális gyökerű zsidóságtól remélt: hogy olyan tanítást nyújt, amely mind az egyes ember, mind az állam egész életét átforgalmazza, képes lévén arra, hogy az egyén, a társadalom és az állam minden kérdését megválaszolja.

Tehát a modernitás Bécsben elgondolt és mélységeiben ott feltárt válfaja volt az, ami elől ez a két bécsi menekült, az állam és egyház szétválasztásával, de az egyén és a társadalom közötti, sőt, minden egyes ember belsejét is megosztó, sokszoros ellentmondással járó modernitás. „A Mekkába vezető út” című, az ötvenes években íródott és a világot bejáró önéletrajzában Muhammad Asad azt emeli ki, hogy az iszlám a hiten túl is „az élet csodálatosan harmonikus rendszerét” jeleníti meg. Ugyanezt magasztalta a zsidóságban Eugen Hoeflich, aki 1927 márciusában végleg Jeruzsálembé költözött és innentől fogva Moshe Ya'akov Ben-Gavriêlnek nevezte magát. A zsidóság, vélekedik, sem nem faj, sem nem nemzet, hanem olyan vallás, amely „a szellemi, cselekvő és érzelmi élet egészét” megragadja. Európától való elfordulásukat mindketten a közvetlenségbe való boldog hazatérésként, az európai civilizáció meghasonlottságából való sikeres szökésként élték meg. „Itt semmit sem lehetett érzékelni azokból a fájdalmas lelki feszültségekből”, írta Weiss „A Mekkába vezető út”-ban, „a félelem, a sóvárgás és a belső elfojtás ama kísérteteiből, amelyek az európai életet oly rúttá és reményvesztetté tették.” Még ma sem könnyű kivonni magunkat e megtéréspróza győzködő hangjának hatása alól. Ha mégis sikerül, akkor ijedten meredünk mindazokra a mítoszokra, amelyek a fájdalmas ellentmondásokkal járó civilizációval egy ellentmondásmentes egzisztenciát, egy egységes világképet állítanak szembe.

Hogyan alakult a további sorsa a két szökött bécsi gimnazistának, akik undorral telve hagyták el Európát, hogy keletieké váljanak? Egyszerre jól és rosszul. Mindketten híres emberek lettek és várakozásaikkal mindketten messzemenően csődöt mondtak. Asad Szaud-Arábia szellemi alapítói közé tartozott, a harmincas években a megszállt Indiába költözött és a második világháború idején internálták az angolok; de nem ám mint a gyarmati hatalom ellen küzdő harcost, hanem mint született osztrákot, mint „enem alien”-t, egy ellenséges nemzet tagját, akit azzal gyanúsítottak, hogy annak az Ausztriának kémkedik, amelyet már sokkal azelőtt elhagyott, hogy „Ostmark” vált volna belőle. Mialatt a „Harmadik Birodalom” állítólagos osztrák kémje börtönben ült, a náciok sok hozzátartozóját meggyilkolták. Hoeflich ezekben az években a britek oldalán küzdött a fasizmus ellen, a második világháború után csatlakozott a földalatti hadsereghez, amely fegyvereit a britek ellen fordította és a független izraeli állam megteremtésére törekedett.

Muhammad Asadot 1952-ben Pakisztán első ENSZ-nagyköveteként küldték New York-ba. Sok olyan könyvet publikált, amelyben a világias iszlám mellett szállt síkra, és életének utolsó éveiben átkozta az általa reakciós tökfilkónak tartott Khomeinit és annak fundamentalistáit. Moshe Ben-Gavriél, a bécsi avantgárd költő Izraelben szórakoztató regényeket írt, amelyek közül első sorban a Thamar Dor nevű detektívno körül bonyolódó krimik arattak nagy sikert; irodalmi szempontból jelentősebb a „Menekülés Tarziszba” című, a századfordulós Bécszet atmoszférikus sűrűséggel megjelenítő önéletrajzi írása, valamint Csehszlovákia náci megszállása idején játszódó regénye, a „Ház a Ponty utcában”. Jeruzsálemben, 1965-ben bekövetkezett halálakor oly távoli volt a pán-ázsiaiágról, az ázsiai és arab népek nemzetek fölötti egységéről szőtt álma, mint a zsidó-iszlám szocializmus, amelyért Palesztinába költözött. Muhammad Asad kilencvenedik évén túl, az iszlám különböző fundamentalista mozgalmai által eretneknek nyilvánítva abban az európai városban halt meg, ahonnan az egykor uralkodó világias iszlámot kiűzték: Granadában.

Eszméik csődje révén megint egészen közel került egymáshoz Poldi Weiss, az iszlám oroszán, és Eugen Hoeflich, a Kelet zsidó kapuőre.

A desideria saharae, a sivatag utáni sóvárgás általában ártalmatlanul lezajló kedélybetegség, amely valamivel több mint egy évtizede grasszál a magasan civilizált országokban. Klimatizált helyiségekben dolgozó irodai alkalmazottakat kerít hatalmába homokviharok, vibrálóan forró napok és elegánsan vonuló tevék utáni rohamszerű vágyakozással. A betegség lefolyása alatt a betegek a vágyakozás homályos tárgyát, a sivatagot – általában utazási irodák segítségével, amelyek a kalandok közvetítésével és megakadályozásával foglalkozó intézményekként működnek – legalább egyszer célba veszik és felkeresik, de olykor recidiváló megjelenési formák is előfordulnak, amelyek a sivatag rendszeres látogatásának kényszeréhez vezetnek. Ezek a látogatások a világszerte érvényes bankkártyák tulajdonosaiban azt az érzéki csalódást keltik, hogy ők valójában nomádok, akiket csak valami balvégzet ítélt arra, hogy fix állással rendelkező hivatalnokként Franciaországban vagy Ausztriában letelepedve legyenek kénytelenek tengetni napjaikat. Az első megfertőződés rendszerint könyveken vagy filmekken keresztül történik, mindamelllett a desideria saharae járványszerű kitörését olyan film okozta, amely tudatában volt egészségre veszélyes voltának, és ezért „Az angol beteg” címet viselte.

Ebben a filmben a sivatag mindjárt a szomszéd utcában volt, minek folytán az expedíció részét vevő urak nadrágjának éle és a hölgyek sminkje nem szenvedett kárt. A Michael Ondaatje egyik regénye nyomán forgatott film az úttörő repülő, automobil-rajongó és sivatagkutató magyar gróf, Almásy E. László életének biográfiai elemeivel játszik. A gróf homoszexuális volt, de az irodalomban a nők bálványaként vált világhíressé. Legelőször a történelem széljegyzeteként bukkan fel a neve 1921-ben. A huszonhat éves világháborús hadnagy ekkor a lemondott Károly császárt vitte autón Budapestre, ahol az – három évvel a monarchia széthullása után – egy operettpuccs során akarta Szent István magyar koronáját a fejére tétetni. Ezért a sofőrnek királya, aki már nem is volt király, grófi címet adományozott, amely már nem is létezett; nem csoda, hogy Almásy élete végéig mindenkitől, akivel csak kapcsolatba került, megkövetelte a grófi titulust.

Almásy a legújabb technikai vívmányok fanatikusa volt, lelkes autóvezető és snájdig pilóta, és ugyanakkor az iparosodás előtti, sőt ősi kultúrák romantikus figurája. E kettő frigyében van valami aggasztó, akkoriban benne volt a levegőben, s hogy manapság ugyanettől az áldatlan összefonódástól olyan sűrű a levegő, hogy szinte vágni lehetne, abban van valami rémületes. E tekintetben még azok a motorosok a legártalmatlanabbak, akik valamilyen utazásszervező által összeállított konvojban száguldoznak a sivatagban, beduinok orra előtt, akik ezen már nem is csodálkoznak. Különböző idejű dolgok játékos összeegyeztetése, avagy – szükség esetén – erőszakos összekényszerítése jellemző jegyév vált korunknak, amelyben a sámánokba és a géntechnológiába vetett hit nem csupán egyszerre van jelen, hanem mind gyakrabban egy és ugyanazon személyben is. Az ilyen ember napközben számítógépes kapcsolatban van a világ tőzsdéivel, esténként keltának öltözve izzó fahasábokon rohangál; otthon digitalizált konyhája van, nyaraláskor még víz-öblítéses vécé se kell neki. A kereső hónapok és a szabadság hetei közötti viszony megfordult az utóbbi években: korábban sokan majd egy évet gürcöltek azért, hogy egy pár hétig jobban menjen a soruk; mostanság olyan a munkavégzésük módja, hogy az érzéketlenné teszi őket saját maguk, a testük, a létük iránt, nyaraláskor pedig egy vagyont fizetnek azért, hogy spártai körülmények közé kerülhessenek és a nélkülözésben, a veszélyben, a sivatagban végre újra megtapasztalhassák önmagukat.

Almásy gróf, bálványaik egyike, bizonyára lenyűgöző személyiség volt, aki expedícióit szplínes angol lordokkal finanszírozta és a háború alatt mégis Rommel afrikai hadtestének kémkedett. A háború után, útban családja burgenlandi birtokára Salzburgba is eljutott, itt halt meg 1951. március 22-én vérhas következtében, és itt is temették el. Ő legalább egész életét a desideria saharae-nak szentelte, sőt, bármilyen árulást is felvállalt csak azért, hogy álmainak élhessen – hogy megtalálhassa a Zazura-óázist és felkutathassa Kambüszész elveszett hadseregét, annak legendás kincseivel egyetemben. A ma nyomdokaiba lépők a sivatag utáni sóvárgást ártalmatlan civilizációs betegséggé szelídítették, amelynek kezeléséhez csak egy kereken 4000 eurós, minden jobb utazási irodában kapható jegy szükséges; társadalmunk nagy tehetételt jelentő lelki válságait megelőzendő, maholnap orvosi igazolás és tb-kártya ellenében is kiadják.

Arra értünk haza Salzburgba, hogy a város minden pillanatban két részre szakadhat. Napok óta egymást érték a zivatarok, a hegyi patakok felduzzadtak, beleömlöttek a kisebb folyókba, amelyek zúgva rohantak neki a síkságnak és végül megárasztották a nagyobb

folyókat. A Salzachnál nem volt olyan súlyos a helyzet, mint a Dunánál vagy a Moldvánál és az Elbánál, de hétfői érkezésünk napján délben lezárták a hidakat. A város sok más lakójával együtt a folyóhoz mentünk, amely barnán, nagy, meg-megtörő hullámokban, a várost órákra valóban kettészelve hömpölygött tova, a szokásosnál három-négyszer sebezsebben. Így látni a folyót, amely évről évre ráérősen halad át a városon, ilyen sodró erőnek, amely szünet nélkül forgó egész fatörzseket vitt, a kirándulóhajót elkötötte, sőt, azt is, amihez ki volt kötve, magát a beszállósteget az alámosott talajból kirántotta, és – mintha csak műanyagból lennének – magával vitt betontalapatot és acéldarabokat, így látni a folyót, ilyen zabolátlan erőnek, lenyűgöző élmény volt. Rettenetes pusztítást végzett az áradat, de nem csak ama rettenetként lehet megragadni, amelyet tízezrek számára jelentett. Hatalmas károkat okoztak a nagy esőzések és áradások, sokaknak pedig még évekbe telik, amíg helyreállítják a házukat és visszafizetik a kényszerűségből felvett kölcsönöket. Tudatában vagyok ennek, és mégis, annak a folyónak a partján állni, amely nap mint nap nyugalmasan halad át a városon, amelynek rakpartján andalogni és pihenni szoktak az emberek, és amely most olyan lendülettel rohan át a városon, hogy semmi sem maradhat meg előtte és nincs az a hatalom, amely útját tudná állni, ebben volt valami fenséges. A már zabolátlan, többé semmivel meg nem zabolázható folyó mindent magával ragad, ami csak az útjába kerül, mi városlakók a turistákkal együtt ezerszám állunk a parton és korántsem csak aggódással telve figyeljük, amint órákra hatalmába keríti a kultúra városát. Este a német tévében egy térdig vízben álló riporter rámutat majd egy drezdai házfalon arra a szintvonalra, amely az emberemlékezet óta legnagyobb árvízet idézi fel, és azt mondja: „Félő, hogy az árvíz ma éjszaka ezt a legmagasabb értéket is meghaladja majd.” Minden régi rekord megdőlt egyszer; annál a nyolc méter harmincnál is lesz még több, amit a víz szintje anno 1872 elért.

A rekordok különös, kellemetlenül igéző erővel bírnak, még az értelmetlen rekordok is, amelyeknek hovatovább az az egyetlen célja, hogy bekerüljenek a Guinness rekordok könyvébe. Ezekre a rekordokra, akármilyen eszementnek is tűnnek, szenvedéllyel készülnek és csak sokéves gyakorlással és aprólékos előkészítéssel érik el őket, mert csak úgy ripsz-ropsz nem lehet 47 embert betuszkolni egy kisautóba, 72 órán át csókolózni vagy 133 napig egy hajladozó mandulafenyőn üldögélni. De nem csak megszállottságból célba vett rekordok léteznek, amelyekben az értelmetlenség felül akarja múlni önmagát és nyelvtanilag lehetetlen fokozására, az értelmetlenebbségre kényszerül, hanem vannak olyan legjobb és legkimagaslóbb teljesítmények is, amelyek mögött nem áll szándék, ha csak nem akarjuk a természetnek is azt a szélsőségekre való hajlamot tulajdonítani, amelytől mi teljesen soha nem szabadulhatunk: a Föld legforróbb pontja, a világegyetemben előforduló legalacsonyabb hőmérséklet (- 271 Celsius-fok), a legnagyobb dinoszaurusz-csontváz – ezek mind olyan hírek, amelyek életünkön mit sem változtatnak és mégis lenyűgöznek bennünket. Leszek Kołakowski azzal legitimálta a rekordok iránti – intellektuális szempontból megszegényítő – érdeklődésünket, hogy benne az olykor bizarr, mégis mélységesen emberi „végtelenben való reménykedést” vélte felfedezni.

Szociológiai felmérések azt mutatják, hogy a fejlett országokban élő emberek két, egymásnak ellentmondó dologról vannak meggyőződve. Először is, hogy még soha nem

volt annyi katasztrófa, mint manapság, másodsor pedig, hogy ők maguk és szeretteik ezektől annyira védve vannak, mint még soha. Pedig hát a katasztrófa lényege éppen előre nem látható egyszerűségében áll. Ahol valami katasztrófa jelleggel ismétlődik, ott értelem-szerűen nem katasztrófáról beszélhetünk, hanem ciklikus krízisről, sokat szenvedett vidékről vagy stabil kormányról. Az emberek azonban különös mód épp azért érzik magukat biztonságban a katasztrófától, mert nem katasztrófák ellen kötöttek biztosítást tömérdek pénzért, hanem visszatérő, biztosításmatematikailag előre kiszámítható gyakorisággal fellépő szerencsétlenségek ellen. Ezzel szemben a biztosítók, ahová a mindennapos katasztrófajelentések hajtják az embereket, kifejezetten nem katasztrófák, hanem csak statisztikailag megjósolható szerencsétlenségek esetében tekintik magukat illetékesnek. Ámde ez a legkevésbé sem akadályoz bennünket abban, hogy a biztosítókat annál többen keressük fel, minél gyorsabban érkeznek meg a nappalinkba a világban történő katasztrófákról szóló hírek. A dialektika furfangja: annál nagyobb biztonságban érezzük magunkat tehát, minél gyakrabban értesülünk katasztrófáról. Mivel azonban feltehetőleg nem a katasztrófák száma növekszik, hanem a médiaháló lesz egyre sűrűbb, mi pedig olyan katasztrófákról szerzünk tudomást, amelyek régebben ismeretlenek maradtak előttünk, az egyre több katasztrófa közepette egyre nagyobb biztonságban fogjuk érezni magunkat. A végérvényes otthonosságot a biztosítási kapitalizmus az apokalipszisben éri majd el.

A katasztrófák állama Ukrajna, amelynek a csernobili reaktorbaleset óta minden évben olyan szerencsétlenségeket kell elkönyvelnie, melyekért nem a természet közömbösége, hanem a hatalmon lévők alkalmatlansága a felelős. Egyszer a hazai haderő lő le véletlenül gyakorlatozás közben egy nemzetközi útvonalon közlekedő repülőgépet, ami arra kényszeríti az államelnököt, hogy hivatalosan adjon hangot sajnálkozásának, másszor egy katonai repülőgép száguld bele egyenesen a nézőközönségbe, amely azért vonult fel, hogy a büszke ukrán légielő szemléljenek tapsoljon. Ekkor aztán az elnök elveszíti hivatalos türelmét és a dühtől remegve még a kamerák előtt, a szerencsétlenség helyszínén meneszti a főparancsnokot. A katasztrófákért mint államügyért viselt felelősségét azonban az elnök már évekkel ezelőtt továbbadta, akkor, amikor azok kezdtek gyakorivá válni, ő pedig ki-nevezett egy külön „katasztrófaügyi minisztert”. Ez utóbbit nem hívják – az elkendőzés szándékával – mondjuk katasztrófavédelmi vagy katasztrófamegelőzési miniszternek, hanem ő – nyelvi és tartalmilag helytállóan – tényleg a „Katasztrófaügyi Minisztérium” első embere. Egy ukrán író arról biztosított engem, hogy ez az egyetlen minisztérium az országban, amely sikeresen végzi a munkáját és a köztársaságot lelkiismeretesen ellátja azzal, ami a kompetenciájába tartozik.

Míg az ukrán kormány katasztrófákra rendezkedik be, máshol nem akarnak megbékülni az előre nem látható, kiszámíthatatlan eseményekkel. Még soha nem volt annyi prevenció, mint manapság. Az amerikai elnök meghirdette az Irak elleni „preventív honvédő háborút”. Mindig is folytattak preventív háborúkat, honvédő háborúkat nemkülönben, de preventív módon védekezni, tehát védekező támadást indítani – ez új. Szükség van hozzá egy olyan ellenségre, amelytől kitelik, hogy olyan fegyvereket fejleszt ki, amelyekkel már meg is támadott volna bennünket, ha már kifejlesztette volna őket. Erre az országuk és az unió biztonságáért felelős európai belügyminiszterek se akarnak tutyimutyi-

nak látszani, meghirdetik hát a „preventív megfigyelést”, tehát nem a már gyanússá vált emberek megfigyelését, hanem minden állampolgárét, akik egy szép napon esetleg attól válhatnak gyanússá, hogy gyanúval szemlélik a társadalom – saját védelmére történő – megfigyelését. Vajon meg lehet-e akadályozni ezzel a preventív zsarnokgyilkosságokat, mint amilyet Pim Fortuyn ellen követtek el? A helyzet egy preventív eszkaláció csíráját rejti magában, amely már csak óvatosságból is, nehogy aztán esetleg túl késő legyen, a biztonság kedvéért azonnal előidézi a katasztrófát.

2002. július–augusztus

KOVÁCS EDIT fordítása

